

BUDAPEST BÖLCSŐJE

Kiállítás a budai Várban a százéves Közmunkatanácsról

Ha behunyom a szemem, szokatlanul nagy kiterjedésű, óriásivá nőtt bölcsőt látok, amelyben maszatos arcú, elhanyagolt külsejű csecsemőt ringat Széchenyi István, Táncsics Mihály, Andrássy Gyula, Csengery Antal, Reitter Ferenc, Podmaniczky Frigyes. S a bölcsőből, a maszatos, elhanyagolt, sáros, csúnyácska csecsemő helyéről, kilép egy suhogó szoknyás, bájos arcú, florentinkalapos dáma, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának gyermeke, a világvárosi Budapest.

E florentinkalapos dámat nevezükk ezerévesnek is. Olykor, ha csapong a képzeletünk s mélyre ásunk e helység múltjában, még kétezer esztendőnek is elkereszteljük. Ilyen aradó időhöz mérten e dáma aránylag fiatal. Egy 1872-es törvény egyesítette Budapest néven Pestet, Budát, Óbudát és a Margitszigetet, az egyesítés 1873-ban történt, s ez a város, mely kétmillió ember választott szülőföldje (hiszen Budapesten alig él budapesti születésű), 1973-ban ünnepli meg városának centenáriumát.

Az ünnepség előhírnökként egy kiállítással kezdődik, amely a közeljövőben nyílik meg a Várban, a Budapesti Történeti Múzeum első emeletének mahagónterében, és a folyosón. A kiállítás a százéves született Közmunkatanács 1870-től 1948-ig tartó történetét tárja elénk.

Azért kezdjük a Közmunkatanács történetével a százéves Budapest ünneplését, mert a világváros születése is a Közmunkatanács keletkezésével kezdődött. Hogy melyik volt előbb, a tyúk, vagy a tojás, azt bizzuk a rejtvenyfejtőkre. Budapest egyesítését a Közmunkatanács készítette elő, a Közmunkatanácsot pedig az egyesítendő Budapest gondolata hívta életre.

Az egyesítéshez, s az urbs-hoz vezető első lépés Széchenyi megvalósított álma, a Lánchíd felépítése volt. De az ifjú Lánchíd és Pestje még nem volt világváros. A világváros rendezésének gondolata, új arcának kialakítása, fölémelése a sárból, a varázslat reménye, akarata s álma, bármennyire különösnek hangzik is, börtöncella homályában, egy már-már vak ember szerelmes-szívós honszerelméből született. Táncsics Mihály rajzolta meg a világváros arculatát második raboskodása idején, 1860 után, 1864-ben alévn alatt eljuttatta a *Vasárnapi Újság*-hoz, az kiadni nem merete, végül a félig világtalan forradalmár jelentette meg 1867-ben, szabadulása után, *Fővárosunk* címmel.

Három esztendő múlva megszületett a Közmunkatanács, s a börtönálmom megvalósításába kezdett. Egyetlen példa: Táncsics javasolta, hogy a budai Duna-partot a Császárfürdőtől a Gellérthegyig fákkal ültessék be, alakítsák át ezt a várost furdóvárossá, egyesítsék a Margitszigetet a tőle még elkülönülő kisebb szigettel s Pestet és Budát úgy kössék meg egyszer össze, hogy az építendő híd a sziget csúcsát is érintse.

A Budapesti Történeti Múzeum egyik restaurátorműhelyében nézegetem a Közmunkatanács történetéről szóló előjövő kiállítás nemzeti becsű és nemzeti értékű anyagát: törvényeket, kéziratokat, szerződéseket, versenykiírásokat, metszeteket és tervrajzokat. Csoda, hogy ennyi minden van; a Közmunkatanács irattára az első, s a második világháború idején részben elpusztult, s nagy károkat szenvedett a fővárosi levéltár is.

Sorsaink megdöbbentő fordulatokkal teljesekek: a szabadságharcban való részvétele miatt Pesten halálra ítélt — az ítéletet „in effigie” végre is hajtották — Andrássy Gyula hazájába kegyelemmel hazatér, az ország miniszterelnöke lesz s egy egész kor „szent jegyző”-jével, Csengery Antallal megfogalmaztatja az 1870 évi X. törvénycikket, amely a Közmunkatanács életre hívását mondja ki, s mint miniszterelnök első feladatának tartja Párizshoz és Londonhoz hasonló világvárossá fejleszteni azt a helységet, amelyben valaha halálraítélték. Ezt a törvénycikket, a világváros szü-

tési anyakönyvi kivonatát forgatom.

S nézem egy zseniális magyar mérnök, a nyílt homlokú Kossuth-körszakállas, nyakig zárt magyarkát viselő Reitter Ferenc arcását: ő volt a Közmunkatanács egy másik alapítója, és műszaki osztályának első főnöke. Budapest nem volt. Budapest szomorú volt, szürke, szegényes, földhözragadt. S Reitter vakmerő tervbe vág: kirajzolja a mai Nagykörút helyén a világváros „kapu”-ját: a hajózható Duna-csatornát, ennek a partjain épülne föl a városközpont, a nagy gabonaházak láncolata, az eljövendő világváros minden nevezetes középülete. A csatorna tervét elvetik ugyan, de kirajzolt vonalát pontosan követik, mikor 1871 és 1896 között, huszonöt esztendőn át, a lebontott viskók helyén, a por- és sártengerben fölépül szakaszonként a budapesti Nagykörút.

Mi vér, mi veríték, milyen szegénység, mennyi pénzaldozat árán épült fel, nélkülöző ország kellős közepén — ez az igazság — ez a poraiból élemedő, varázslatosan vonzó, megigéző és megejtő Budapest! Csak egyiptomi piramis-építő rabszolgákhoz, vagy uruknak egy oromzatán csipkés tornyú várkastélyt emelő jobbágyfaluhoz tudom hasonlítani a kort, a társadalmi szerkezetét, és jellegét. A kor gyümölcse azonban itt él, hullámzik, szikrázik előttünk, most már kétmillió ember tulajdonaként.

A Közmunkatanács a „Kör-és Sugárút” építésére meghirdeti első nemzetközi jelígis pályázatát 20 000 aranyfrankos (!) első, 10 ezer aranyfrankos második és 5 ezer aranyfrankos harmadik díjjal: a tíz pályamű közül kilenc német nyelvű. Az első díjat Lechner Lajos főmérnök nyerte el *Veritas* jelíggel, a másodikat *Metropolis* jelíggel Feszli Frigyes építész, e kettő német nyelvű, csupán a harmadik díjat nyert londoni, *Ich dien* című pályázat — Klein és Fraser pályamunkája — készült magyar nyelven.

A három közül egyetlen tervet sem valósítanak meg, pontosabban mind a hármat megvalósítják kisebb részleteiben, mindegyikből okulva, tanulva, egy-egy álmot kiemelve, egy-egy sugárkát fényre tágitva, egy-egy gondolatot más ötletek áttételén át életre kelte.

Nézegetem a tárlókba kerülő nemes iratanyagot; mintha egy eljövendő, fényes világváros, egy sohasemvolt játékváros építőkockáit tartanám kezemben. „A Körút kiépítésének költségei.” Aláírás: Podmaniczky. Szerződés 1875-ből Ybl Miklóssal kötve, a várkert, a várbazár kiépítéséről. Jegyzőkönyv 1883-ból a várpalota építési bizottságának első üléséről. Szerződés Schullek Frigyesrel, 1900-as dátummal, a Halászbástya megerősítéséről. Hauszmann Alajos akvarellje a mai November 7 tér és a körút találkozásáról, pontosabban a házasságkötő terem épületéről, 1884-ből.

Minden akkor épült? Jórészt minden. Táncsics álma, e forró szenvedély, gyújtózsínorrá vált, tüzelt, égetett, teremtett, lesepert a térképről egy porvárost, egy sárvárost, s megteremtette kicsiny fényét a világnak, a legnagyobb várost, amelyet ez a nép küzdelmes történelme során létrehozott. A Közmunkatanács volt szülője és építője? Inkább ösztönzője s éltetője. A gondolat sugalmazója, s bába a bölcső mellett, mindenestire.

S a bábák közt egy romantikus alak, Budapest szerelmese, e városnak szinte atyja, gyengéd barátja, „Frici báró”, nyúlt természetével, különös szokásaival, kockás ruháival Krúdy-figura: Podmaniczky Frigyes, több mint három évtizeden át, 1873-tól 1905-ig, a Közmunkatanács vezetője. A szabadságharc századosát osztrák közlegények hurcolták el Olaszországba, s mikor hazatért, ezt mondta:

„Egy fiatal, előretörő, emelkedőfelben levő fővárosnak monddék istenhözadót, egy félig kihalt tartományi városba térek vissza, melynek, hogy minden utcáin fűnek nőt,

csak a rossz talajviszonyoknak vala köszönhető...”

S egy „kivégzett” miniszterelnök ösztönzésére, egy obszitos buzgalmából fölépült Európa szívében a világváros: a Nagykörút, a mai Népköztársaság útja, az egykori Sugár út, 1896 áprilisában megnyílik a kéregvasút, a londoni utáni második földalatti, Lechner Lajos, a Sugár út tervezője, 1889 és 1906 közt megtervezi és megépíti Budapest csatornahálózatát, s Steindl Imre négyesztendei tervezése után 1885-től 1904-ig negyvenmillió darab téglából, félmillió faragott kő fölhasználásával felépül a tíz udvarral, csaknem harminc lépcsőházzal, hétszáz helyiséggel, 252 szoborral ékeskedő Parlament.

Fellapozom Krúdyt: Podmaniczky Krúdy-figura volt. Meg is lelem rövid keresgélés után a Krúdy címet: „Podmaniczky Frigyes, a század legszabályosabb gavallérja.” S elmondja róla Krúdy, irodalmunk csodahajója, hogy Frici báró csaknem végigélte a tizenkilencedik századot. Apja Martinovicsek eszméivel kacérokodott, de mindig fehér kesztyűt húzott az aszódai kastély magányában is. Fia is szalonforradalmár volt. A legszebb császárszakállt viselte Budapesten. Krúdy a XIX. század aglegényének, az ország dendijének, ruházata után „kockás bárónak” nevezte. Igénytelen, kispénzű ember volt, egy város szerelmese, egy város álmodója, aki csak kockás ruhát viselt, mióta inasa egész ruhatárát ellopta. Az emberek csak annyit tudnak róla, hogy neki van a legpontosabb zseborája Pesten (holott sohasem volt órája), mert olyan pontos; csak azért selypít, mert nem szeret idegen fogakat viselni szájában, kockás mintás ruhájában, szürke keménykalapjában, tipogó, kamásli lábival, gomblyukában szegfűjével mindig látni őt Budapesten, ahonnan nem mozdul és soha sem ment el innen nyaralni, mert véleménye szerint sehol olyan jól nyaralni nem lehet, mint Budapesten. Ilyen volt a Közmunkatanács egyik nagy vezetője külsőségeiben. A kronométer pontosságú úriember azután „csendesesen elmúlt, mint egy kiöregedett zenélőóra, amely többé nem tudta a takust tartani”.

S eltűnődöm Harrer Ferenc emlékein: ő ugyan már nem volt Krúdy-figura, nem volt császárszakáll, s nem viselt feltűnő kockás ruhát, sem szegfűt a gomblyukában, ő már a huszadik század egyik nagy Közmunkatanács-vezetője volt, de azért nem romantikus vonások nélkül való. Hatalmas termet, a Podmaniczkyéhoz hasonló pontosság, e város rajongó szeretete és szolgálata, több történelmi korszakon átívelő pálya, amely végül is úgy fejeződött be matuzsálemi korban, néhány évvel ezelőtt, hogy Harrer Ferenc volt a magyar parlament doyenje, korelnöke, képviselőnek szinte *pater familiasa*, az atyja.

Ő is emlegette életében, e sorok írója csak megismétli az ő gondolatait és saját javaslatát: nem lehetne a Fővárosi Közmunkák Tanácsát, ezt a „jóvágányú, fellebbviteli és felügyeleti” szervezet, Budapest bölcsőjének a ringatóját, a százéves évfordulón, Budapest előjövő felvirágoztatása érdekében, most már egy szocialista kor szellemében, újra életre kelteni, hamvaiból életre hívni?

Ruffy Péter